

УДК 631.874:631.417.2

А.М. Бовсуновський

ІНСТИТУТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПОЛІССЯ УААН

ВПЛИВ ПОБІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА СИДЕРАТУ НА ГУМУСНИЙ СТАН СВІТЛО-СІРОГО ҐРУНТУ

Обставини екологічного й енергетичного характеру у поєднанні з кон'юнктурою ринку вимагають підвищення динамічності сівозмін та звуження їхньої спеціалізації. Високий рівень продуктивності агроєкосистем в умовах нестачі техногенних ресурсів вимагає компенсації їх за рахунок широкого запровадження елементів біологізації, зокрема використання в системі удобрення нетоварної продукції та сидератів на фоні ґрунтозахисного обробітку ґрунту. Застосування соломи як органічних добрив уже досить давно вивчалось багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими [3]. Крім того, слід зазначити, що поєднання соломи із сидератами посилює гумусотворну здатність ґрунту за рахунок надходження додаткової органіки та інтенсифікації розвитку мікроорганізмів, які прискорюють мінералізацію соломи [4, 5].

Методика і матеріали досліджень. Дослідження проводилися протягом 2003-2008 рр. у Інституті сільського господарства Полісся УААН на світло-сірому супіщаному ґрунті з умістом гумусу 1,35%, рН сол. – 4,8, рухомого фосфору й обмінного калію – 10,1 і 5,3 мг/100 г сухого ґрунту відповідно. Вивчення впливу різних видів органічних добрив на родючість ґрунту проводили у п'ятих короткоротаційних сівозмінах з кількістю полів від двох до п'яти, з яких два зерно-льонарського напрямку, а три – зернопросапні. Льон-довгунець висівався по пласту конюшини лучної, а картопля – після жита озимого. Система удобрення передбачала використання помірних норм мінеральних добрив у поєднанні з органічними різного походження (солома, сидерат – олійна редька, гній підстилковий). Порівняльний аналіз проводили у зв'язку зі зміною в структурі сівозмін частки зернових, зернобобових, багаторічних трав та просапних культур з різною кількістю соломи, яку можна використати як добриво.

Результати досліджень. Залежно від структури сівозміни, тривалості її ротації, системи удобрення, заорювання у ґрунт тільки однієї соломи, надходження гумусу становило від 0,5 ц/га на неудобреному фоні, до 3,1 – на фоні НРК (табл.1). Поєднання соломи із сидератом, дало змогу збільшити цей показник

© А.М. Бовсуновський, 2009

Випуск 81

відповідно до 4,5 і 5,3 ц/га, а внесення гною разом із соломою та сидератом до 9,9 і 10,7 ц/га відповідно.

Таблиця 1. Надходження гумусу за рахунок соломи, сидерату та гною, ц/га (середнє за 2003-2008 рр.)

Варіант удобрення	Сівозміна, чергування культур				
	I коношина – пшениця оз. – льон- довгунець – жито оз. –овес	II коношина –пшениця оз. – льон- довгунець–овес	III коношина –жито оз. – картопля –овес	IV жито оз. – картопля – пелюшко-овес	V жито оз. –картопля
Без мінеральних добрив					
1. Контроль					
2. Солома	1,1	0,5	0,9	1,9	1,7
3. Солома + сидерат	2,3 +1,1	1,2 +0,7	1,7 +0,7	2,9 +0,9	3,1 +1,4
На фоні NPK					
4. NPK					
5. NPK + солома (N ₃₀)	1,8	0,9	1,4	3,1	2,5
6. NPK + солома (N ₃₀)+сидерат	3,0+1,1	1,6+0,7	2,2+0,7	4,0+0,9	3,9 +1,4
Без мінеральних добрив на фоні гною					
7. Контроль	-	-	5,8	5,7	6,0
8. Солома (N ₃₀)+сидерат	2,4+1,1	1,3+0,7	1,8+0,7+5,8	3,3+0,9+5,7	3,6+6,0
9. Солома (N ₃₀) +сидерат + NPK	3,0+1,1	1,6+0,7	2,2+0,7+5,8	4,1+0,9+5,7	4,0+1,4+6,0

Примітка: перша цифра - створення гумусу з соломою; друга - із сидератом; третя - з гном

Рослинні рештки сприяють накопиченню гумусу залежно від варіанта удобрення та сівозміни близько 2,3-15,7 ц/га.

Переходячи до розрахунків балансу гумусу (табл.2), слід відзначити, що в зерно-льонарських сівозмінах з коношиною внесення однієї соломи в ґрунт не зупиняло процеси дегуміфікації, і тільки заорювання соломи з побічною продукцією сидерату дало змогу досягнути його врівноваженого балансу.

Внесення мінеральних добрив поліпшило показники родючості ґрунту. На їхньому фоні, заорювання соломи та сидерату срияло простому відтворенню гумусу.

В зернопросапних сівозмінах відтворення гумусу відбувалося за умови внесення гною, до того ж, темпи його накопичення зростали у сівозміні з коношиною. Використання побічної

Міжвідомчий тематичний науковий збірник “Землеробство”

продукції та сидерату у поєднанні з гноєм, сприяло виходу на розширене відтворення гумусу. Максимальні значення балансу гумусу відмічені за сумісного внесення всіх видів органічних та мінеральних добрив.

Таблиця 2. Баланс гумусу, ц/га (середнє за 2003-2008 рр.).

Варіант удобрення	Сівозміна				
	I	II	III	IV	V
Без мінеральних добрив					
1. Контроль	-1,7	-1,8	-3,9	-6,4	-8,2
2. Солома	-0,4	-1,1	-2,7	-4,4	-6,3
3. Солома + сидерат	1,0	0,0	-1,5	-3,1	-4,8
На фоні NPK					
4. NPK	1,0	0,8	-1,1	-4,3	-6,6
5. NPK + солома (N ₃₀)	2,9	1,8	0,3	-1,1	-4,0
6. NPK + солома (N ₃₀)+сидерат	4,3	2,6	1,2	0,0	-2,7
Без мінеральних добрив на фоні гною					
7. Контроль	-1,1	-1,2	2,6	0,2	-1,2
8. Солома (N ₃₀)+сидерат	1,9	0,5	5,4	3,8	2,6
9. Солома (N ₃₀) +сидерат + NPK	4,4	2,6	7,2	5,8	3,5

Для оцінки систем удобрення, у таблиці 3 представлені результати продуктивності сівозмін, виражені у зернових одиницях (з. од.).

Таблиця 3. Продуктивність сівозмін, ц/га зернових одиниць (середнє за 2003-2008 рр.)

Варіант удобрення	Сівозміна				
	I	II	III	IV	V
Без мінеральних добрив					
1. Контроль	17,2	15,3	21,4	18,5	20,1
2. Солома	18,2	16,4	23,4	21,2	22,8
3. Солома + сидерат	19,1	17,6	26,3	23,7	25,1
На фоні NPK					
4. NPK	26,9	24,6	36,5	33,0	35,0
5. NPK + солома (N ₁₀)	27,1	24,8	37,0	34,4	35,9
6. NPK + солома (N ₁₀)+сидерат	28,0	25,4	38,5	35,3	36,3
Без мінеральних добрив на фоні гною					
7. Контроль	19,3	17,2	29,7	28,2	33,3
8. Солома (N ₁₀)+сидерат	21,8	19,1	33,1	30,2	35,5
9. Солома (N ₁₀) +сидерат + NPK	28,4	25,2	40,5	37,4	41,2

Аналіз продуктивності сівозмін за використання побічної продукції на добриво, дає змогу констатувати їхню ефективність. Зокрема, на неодобреному фоні, соломи, отримано приріст продукції від 1,0 до 2,7 ц/га з. од., а на фоні NPK – 0,2-1,5 ц/га. Поєднання побічної продукції із сидератом, збільшувало приріст відповідно на 1,9-5,2 ц/га з. од. (неодобрений фон) та на 0,8-3,2 ц/га (фон NPK).

Аналізуючи сівозміни у розрізі вказаних варіантів, слід відзначити перевагу зернопросапних. Так, за рахунок сівозмінного фактора, вихід продукції на неодобреному фоні із загортанням соломи та сидерату (В-3), зростав у середньому в 2,4 раза (з 2,1 по 5,0 ц/га з. од.), на фоні NPK – в 2,5 раза (від 1,0 до 2,5 ц/га з. од.). Ефективність внесення гною була практично рівнозначною внесенню мінеральних добрив. Завдяки застосуванню гною в зернопросапних сівозмінах продуктивність зростала в 1,6 раза (В-8 – з 20,5 по 32,9 ц/га з. од.), а поєднання органічних добрив з мінеральними – в 1,5 раза (вар.9 – з 26,8 по 39,7 ц/га з.о.).

Висновки. Процеси дегуміфікації ясно-сірого супіщаного ґрунту в зернопросапних сівозмінах призупиняються за умови надходження в ґрунт не менше 10 ц/га органічної речовини. Розширене відтворення гумусу у таких сівозмінах можливе за поєднання гною, соломи й сидерату та мінеральних добрив. Продуктивність зерно-просапних сівозмін переважала зернольонарські в 1,5-1,6 раза.

1. *Методологические рекомендации по ведению биологического земледелия.* – К.: МСХ Украины, УААН, 1991.– 73 с.
2. *Лыков, А.М. Воспроизводство плодородия почв в Нечерноземной зоне.* / А.М. Лыков. – М.: Россельхозиздат, 1982. – 143 с.
3. *Кольбе, Г. Солома как удобрение.* / Г. Кольбе, Г. Штумпе; пер. с нем. А.Н. Кулюкина. – М., Колос, 1972. – 88 с.
4. *Тарарико, Ю.А. Формирование устойчивых агроэкосистем.* / Ю.А. Тарарико. – К.: ДИА, 2007. – 560 с.
5. *Ґрунтозахисна біологічна система землеробства в Україні* / [За ред. М.К. Шикული]. – К.: Оранта, 2000. – 389 с.

У результаті досліджень встановлено, що розширене відтворення гумусу в зернольонарських сівозмінах відбувається при використанні побічної продукції та сидератів як добрив на фоні NPK, а в зернопросапних – за умови поєднання цих чинників з гноєм. Внесення лише гною за ефективністю було практично рівнозначним з використанням мінеральних добрив. Завдяки застосуванню гною в зернопросапних сівозмінах, продуктивність зростала в 1,6, а поєднання

органічних добрив з мінеральними – в 1,5 раза .

Ключові слова: гумус, мінеральні і органічні добрива, сівозміна, сидерат.

В результате исследований установлено, что расширенное воспроизводство гумуса у зерно-льноводческих севооборотах происходит при использовании побочной продукции и сидератов на фоне НРК, а в зерно-пропашных – при условии их совместного использования с навозом. Внесение одного лишь навоза по эффективности сравнимо с использованием минеральных удобрений. Благодаря навозу в зерно-пропашных севооборотах выход зерновых единиц на единицу площади возростал в 1,6 раза, а в комплексе с минеральными – в 1,5 раза.

Ключевые слова: гумус, минеральные и органические удобрения, севооборот, сидерат.

As a result of investigations it is established that the extended reproduction of humus in grain and flax-growing rotations occurs when using by-products and green manure crops against a background of NPK, and in grain-row-crop ones – on condition of their combined application with manure. The application of only manure is compared with the mineral fertilizer application on the efficiency.

Owing to the manure application in grain-row-crop rotations the grain unit yield per the unit of area increased 1.6 fold and in the complex with mineral fertilizers – 1.5 fold.

Key words: humus, mineral and organic fertilizers, crop rotation, green manure crop.

УДК 631.5:631.1

Л.П.Коломієць, кандидат сільськогосподарських наук
ННЦ “ІНСТИТУТ ЗЕМЛЕРОВСТВА УААН”

ЩОДО ПИТАННЯ КОНСОЛІДАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

Головним принципом державної політики у сфері охорони земель є економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель.

Реформування земельних відносин в Україні, зростання політичного, економічного й соціального значення землі та включення її в економічний обіг потребують удосконалення економічного механізму господарювання: підвищення ефективності її використання, створення оптимальних умов інвестиційного і виробничого потенціалів земельного ресурсу.

В сучасних умовах, консолідація сільськогосподарських земель

© Л.П.Коломієць, 2009